

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філологічних наук,
доцента кафедри української літератури і компаративістики

Київського університету імені Бориса Грінченка

Левко Уляни Елізбарівни

на дисертацію

Муравецької Ярослави Сергіївни

**“Візуальні форми зображення в реалістичній прозі (на матеріалі творчості
Івана Нечуя-Левицького)”**,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за
спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури

У поданій до захисту праці дисертантка здійснила спробу комплексного аналізу візуальних форм зображення у прозі Івана Нечуя-Левицького, що дозволило розкрити нові грані письменницького підходу до реалізму. Розгляд текстів класичної української літератури в площині теорії візуальності відтак виявився доповненим ґрунтовним дослідженням візуальних стратегій, яке відкриває широкі перспективи для подальших студій із застосуванням інтермедіальної методології.

Актуальність і наукова новизна праці зумовлені відсутністю подібного дослідження в українському літературознавстві, зокрема комплексних студій візуальності в літературі реалізму. Щодо творчості І. Нечуя-Левицького, то попри звернення у наукових працях українських літературознавців до окремих аспектів візуальності у його творах, саме дисертантка запропонувала наскрізне прочитання візуальних стратегій у прозі письменника, опрацювавши цілісний корпус текстів. Важливою складовою об'єкту дослідження виявились також літературно-критична спадщина І. Нечуя-Левицького та візуальні інтерпретації повісті “Кайдашева сім'я” засобами трьох видів мистецтв, що дозволило залучити також як інтермедіальну методологію, так і рецептивний аналіз. Такий підхід надав можливість “вийти поза спрощене розуміння реалізму, коли останній зводиться до фотографізму і правдоподібності” (с. 189) і дослідити потенційні засоби візуалізації реалістичного тексту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації та їхньої достовірності. Дослідниця опрацювала значну кількість наукових і художніх джерел різними мовами (їх перелік охоплює 180 позицій, зрештою з тексту впливає ще більший обсяг залученої літератури), звертаючись у ключових теоретичних працях безпосередньо до мови оригіналу (зокрема дослідження Вільяма Дж. Т. Мітчелла у галузі візуальних студій). У дисертації акцентовано власний підхід до досліджуваної проблеми, наукові положення вивірені, аргументовані та достовірні, тема розкрита з достатньою повнотою і переконливістю.

Теоретико-методологічна база дослідження, враховуючи мету і завдання, які поставила перед собою дисертантка, є досить широкою і охоплює міждисциплінарні дослідження з теорії візуальності (Г. Фостер, М. Баль, Р. Арнхейм, В. Дж. Т. Мітчелл); концепції візуальності в літературі (М. Ямпольський, М. Бахтін, Цв. Тодоров, С. Лавлінський, К. Сізова, О. Ковальчук); інтермедіальні студії (І. Раєвські, В. Дж. Т. Мітчелл, У. Вайсштайн, Д. Наливайко, В. Просалова, В. Савченко, О. Рисак), дослідження реалізму в літературі загалом та творчості в його рамках І. Нечуя-Левицького (Р. Барт, Д. Чижевський, С. Єфремов, Ю. Меженко, Н. Крутікова, М. Тарнавський, М. Бондар, Л. Гаєвська, М. Кодак, Р. Міщук), теоретичні роботи з гендерного аналізу (Ю. Крістева, Т. Гундорова). Продуманий добір методів дослідження надав змогу належним чином реалізувати всі поставлені в роботі завдання.

Дисертація Муравецької Ярослави Сергіївни виконана на належному теоретичному рівні і має очевидну *наукову й практичну цінність*. Результати роботи дослідниці можуть бути використані в дослідженнях з теорії літератури, компаративістики, української літератури ХІХ століття та під час викладання дисциплін літературознавчого та культурологічного циклу у вищих начальних закладах, спецкурсів, що стосуються як інтермедіальності, так і візуальних студій загалом, міждисциплінарних зв'язків у дослідженнях мистецтв.

Структура й обсяг дисертації відповідають вимогам до кандидатських дисертацій: робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків.

У вступі є всі необхідні складові: чітко визначено актуальність і наукову новизну дисертації, сформульовано мету і завдання роботи, визначено теоретико-методологічну базу дослідження, розкрито практичне значення роботи, перераховано заходи, під час яких дисертантка апробувала результати свого дослідження.

У першому розділі – “Теорія візуальності і питання реалізму” – авторка розглянула основні поняття теорії візуальності та її значимість у дослідженнях літератури, зокрема в сучасний період активізації візуального художнього вираження. У підрозділі 1.1. приділено увагу як дослідженням можливостей новітньої синестезії мистецтв, так і залученню інструментарію студій трансвидового перекладу до перепрочитання класичних текстів. Водночас уважній ревізії піддається концепція реалізму І. Нечуя-Левицького, у підрозділі 1.2 дисертантка залучає широке коло досліджень творчості письменника, водночас аналізуючи його візії, оприсутнені в критичній, художній та епістолярній спадщині. Увагу приділено своєрідній дихотомії в оцінюванні реалізму, наявності елементів, які слугують алюзіями до романтизму й натуралізму водночас. Акцентовано важливість для письменника національних маркерів ідентичності, які увиразнюють ціннісну та естетичну площину вибудови тексту. Загалом, розділ продумано і послідовно вибудовує теоретичне підґрунтя для подальшого розгортання тексту.

Побажанням, яке варто було б врахувати під час трансформації рукопису в наукову монографію, є логічність врахування у списку джерел всього обшару літератури, який цитує авторка зокрема у першому розділі, що повніше відобразить ґрунтовність опрацювання теми дослідження, виявлену дисертанткою. Також, як побічну заувагу, слід відмітити можливість зазначення імен дослідників при першій згадці і подекуди незначні огріхи, як-от різнобій з ініціалами (с. 28-29).

У другому розділі – “Стратегії візуальності у прозі І. Нечуя-Левицького” – з'ясовується роль візуальності від демонстрацій ідей письменника, виражених засобами образотворення, до можливостей творення в діапазоні від пародійності до реалістичності. Підрозділ 2.1. відтак присвячено дослідженню способів використання І. Нечуєм-Левицьким візуальних елементів на різних рівнях — лейтмотиву, предмета-посередника, оніричних образів.

Дослідниця наголошує, що візуальність у творчості аналізованого письменника не зводиться до етнографічного тла, а реалізує водночас символічне сенсове наповнення і реалістичну конкретизацію. Візуальність таким чином “виходить за межі наочності, що дозволяє подвійне тлумачення творів: через фабулу та завдяки візуальним символам” (с. 66). Динаміка порівнянь рівнів візуального на прикладі послідовно взятих трьох творів врівноважується деталізацією підрозділів 2.2 та 2.3, де розглядаються візуальні стратегії окремо взятого тексту (повістей “Без пуття” та “Причепа” відповідно). Щодо першої, то опозицію реалізм-модернізм (адже йдеться про стратегії зорового зображення в зіставленні реалістичного та декадентського) дослідниця пропонує “розглядати в аспекті відмінності між міметичним і неміметичним мистецтвом, яка виявляється через візуальне зображення (або його відсутність)” (с. 69). Можливо, додатковим штрихом до розгортання аналізу стратегій повісті, лейтмотив якої дисертантка визначає як тему “гри, сценічності, ляльковості” (с. 73), неодноразово звертаючи увагу на паралелі персонажі-ляльки, варто було б звернути увагу на специфіку перекодування тексту засобами саме театру ляльок, що створило б додатковий місток до третього розділу. Втім, це не применшує вдалість розгортання аналізу тексту у проекції на літературний процес доби. Третій підрозділ другого розділу зосереджений на можливостях функцій портретування, зокрема зорові образи, подані в рецепції різних персонажів, слугують вибудові національних та соціальних типів персонажів, візуалізація використовується для створення ефекту реалістичності без надмірного оприсутнення автора, опис гармонійно вплітається в наративний конструкт. “Візуальне є тим кодом, який дозволяє читати твори на декількох змістових рівнях” – доходить висновку дисертантка.

У третьому розділі – “Функціонування візуальних форм зображень у прозі І. Нечуя-Левицького” – розгортається дослідження інтермедіальної взаємодії тексту з живописними та театральними візуальними формами, впливу різних видів мистецтв на художні стратегії письменника і, зрештою, пропонується перепрочитання фрагментів, що у традиційній рецепції виглядають типовими елементами авторського творення зорових форм у літературі реалізму. Театральність в означеннях етно- та соціотипу персонажів, театралізація окремих творів із візуальним розмежуванням “ролей” персонажів,

невимушене послуговування автором у прозових творах навиками реципієнта і творця творів драматичних дозволяють зміну фокусування, вихід за рамки реалістичного стилю — а, зрештою, дослідниця говорить і про часткову руйнацію останнього саме через реалізацію візуальних стратегій, живописності зокрема. Театралізація, “живі картини”, гра з кольорами і контрастами, безпосередні порівняння деталізованих до зримих образів пейзажів чи портретів з театральним видовищем, виставкою картин чи кіно задають полівимірність прочитання — підкреслена реалістичність трансформується в преімпресіоністичну настроєвість чи віддаляється для читача в площину світу-картини, світу-символу. Дисертантка вільно оперує широким полем співставлень, залучаючи як досвід літературознавчих студій, так і багатий матеріал художньої прози.

Великий об'єм здійсненої дослідницької роботи у розділі призвів до незначних огріхів радше технічного характеру — повторення невеликих фрагментів тексту на с. 143 і у висновках на с. 146, зайве риторичне запитання на с. 139, недостатньо логічною виглядає фразова конструкція типу “І. Нечуй-Левицький уважав своїм обов'язком (як і будь-якого українського письменника) брати за основу саме українську територію, про що неоднозначно висловлювався у статтях...” (с. 138), зрідка трапляються невеликі одруківки (с. 126, с. 130). Проте зауваження ніяк не применшують важливості спостережень та висновків, здійснених дослідницею.

Четвертий розділ – “Інтермедіальні стратегії візуалізації: інтертекст “Кайдашевої сім'ї” І. Нечуя-Левицького – логічно продовжує можливості візуальних стратегій, якими послуговувався письменник, у їх конкретизації в візуальних прочитаннях засобами інших мистецтв. Варто зазначити, що намагання адаптувати для сучасного глядача/читача текст за допомогою засобів кіно (диалогія, 1993-1996), театру (прем'єра 2000 року), та книжкових ілюстрацій (2015 р.) призводить до своєрідного парадоксу — від потенційного реципієнта очікується щораз новий рівень прочитання візуальної символіки, яка подається як оновлена версія першотексту. З детального аналізу візуальних відчитань, який дисертантка здійснює в рамках інтермедіальних досліджень, отримуємо не лише підтвердження значного інтерпретативного потенціалу твору, який

масовий читач / глядач зазвичай сприймає крізь призму стереотипного шкільного прочитання, а й варті уваги дослідників візуальної культури зміни горизонту очікування в рамках трьох останніх десятиліть. Цікавими є способи вербалізувати описи, кольористичні рішення, акцентація традиційного та національного в зіткненні з тим, що презентується як прикмета нової доби – тут слід згадати аналіз уявної візуалізації та дозаповнення сенсових лакун у підрозділі, присвяченому театральній постановці (с. 177-178). Можливо, варто було б допрацювати висновки до розділу — поза цікавими спостереженнями змін фокалізації в творах-адаптаціях варто було б розширити співвіднесення усіх трьох візуальних інтерпретацій.

Завершують дисертацію чіткі і логічні **висновки**, які відображають основні положення праці, свідчать про досягнення мети і виконання завдань роботи, яку було проведено із вмілим достосуванням методології візуальних студій до теоретико-літературного аналізу. Візуальність як ключ до декодування поетики художньої прози І. Нечуя-Левицького означає широке поле для подальших досліджень творчості письменника.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях. За темою дослідження надруковано 10 одноосібних наукових публікацій, з них 5 – у виданнях, які входять до Переліку наукових фахових видань України, 2 – зарубіжні публікації в міжнародних фахових виданнях, 3 – додаткові публікації. Дисертантка виголосила низку наукових доповідей на наукових конференціях у Києві, Миколаєві, Харкові, Черкасах. Усі публікації й доповіді цілеспрямовано і достатньою мірою відображають зміст дисертації.

Основні положення дисертації повністю викладені в авторефераті. Автореферат відповідає усім вимогам МОН України, стисло передає зміст дисертації і не містить наукових висновків, відсутніх у дисертації.

Оцінка мови й оформлення дисертації та автореферату. Текст дисертації та автореферату побудований чітко і докладно, авторка послуговується випрацьованим науковим стилем. Оформлення дисертації і автореферату загалом відповідає вимогам.

Зауваження до дисертації. Наукове дослідження виконане на належному рівні, підстав говорити про серйозні недоліки немає. У тексті відгуку було викладено декілька зауважень, уточнень і побажань щодо деяких положень

дисертації Муравецької Ярослави Сергіївни. Ще можна було б порадити у роботі над монографією звернути увагу на друковані версії джерел, які поки присутні з посиланням на Інтернет-сторінки (так, джерело № 75 варто було б вказати з огляду на том “Варшавських українознавчих зошитів”).

Варто наголосити, що зауваження, висловлені у цьому відгуку, жодним чином не применшують значення і важливості зроблених дисертанткою спостережень і не впливають на високу оцінку, яку заслуговує дисертація.

Висновок. Дисертація Муравецької Ярослави Сергіївни є ґрунтовним, самостійним, завершеним дослідженням, яке має вагому наукову і практичну цінність. У авторефераті й публікаціях дисертантки повністю викладені основні положення роботи. Отже, дисертація **“Візуальні форми зображення в реалістичній прозі (на матеріалі творчості Івана Нечуя-Левицького)”** відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.); а її авторка, Муравецька Ярослава Сергіївна, гідна присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри

української літератури і компаративістики

Київського університету

імені Бориса Грінченка

У. Е. Левко

